

АНКЕТА КАО ЈЕЗИЧКО МАНИПУЛАТИВНО СРЕДСТВО

У овом раду бавимо се положајем српског језика са два аспекта: дијакро-нијског и синхронијског. Први део рада садржи кратак осврт на догађаје везане за именовање и статус српског језика од XIX до XX века узимајући у обзир мишљења неких језичких стручњака почев од Вука Караџића; затим је истакнут проблем статуса српског језика у Босни и Херцеговини и Републици Српској. Средишњи део рада чини анализа анкете спроведене међу ученицима Гимназије Бања Лука чији је основни циљ био да актуелизује језичку проблематику и утиче на ученичке ставове о националном и језичком идентитету. Циљ рада јесте да се, анализом анкете, утврди начин и циљ актуелизације наведених проблема путем постављених питања и језичких недоумица у анкети.

Кључне речи: Вук Караџић, српски језик/српски језици, име језика, анкета, ученици.

1 ОСВРТ НА ИСТОРИЈСКИ КОНТЕКСТ И ЗНАЧАЈНЕ ДРУШТВЕНО-ПОЛИТИЧКЕ ДОГАЂАЈЕ ВЕЗАНЕ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК. Захваљујући бројној лингвистичкој литератури, јасно је, да се, на овим просторима, процес преименовања и отимања српског језика много дуже и комплексније одвијао него што је то, можда, изгледало почетком деведесетих година, па и мало касније. Слободније речено, одувек су постојале две напоредне струје: једна струја, лингвистичко-политичко-идеолошка, настојала је, по сваку цену, да створи вештачки језик; језик свих народа који је, у неком тренутку, именован српскохрватским/хрватскосрпским; друга струја, језичко-националистичка (таква је најпре хрватска), правдала је своје тежње о језику етничком идејом (језик се зове како се зове и народ који тим језиком говори¹) не одричући се српске штокавске основе већ кривотворећи истину и чињенице. Овоме, свакако, одговара и теза Томаса Куна „[...] да неке апсолутне научне објективности нема: једна генерација научника мисли и понаша се у складу са важећим научним парадигмама (моделима) све док се таква парадигма не промени, тј. док не буде замењена новом” (Милосављевић 1997: 7). Да би се, бар делимично, објаснила

* serbika.sk@gmail.com

¹ О овој чувеној флоскули М. Ковачевић каже да такво „право не постоји записано ни у једном правном документу УНЕСКО-а, ОЕБС-а или Савјета Европе” (2005: 6).

„промена парадигме” о српском језику, мора се почети од Вуковог времена и његове „[...] сасвим једноставне аргументације: сви Срби (без обзира на вероисповест) говоре српским језиком. Унутар тога језика постоје дијалекатске разлике (екавица, ијекавица, икавица), али се тај језик, односно то ‘наречје’, разликује од других блиских наречја као што су чакавски и кајкавски. Његова једначина је оваква: српски језик = штокавски. Вук никада није пристајао на то да је српски језик исто што и заједница народних говора штокавског, кајкавског и чакавског” (Мило-САВЉЕВИЋ 1997: 13). Његов став је сасвим јасан. Посматрајући из данашње перспективе, Вукова дефиниција српског језика је најјаснија од свих осталих покушаја да се српски језик дефинише, јер је, време после Вука, донело нове „парадигме”. Значај Вука и његовог става потврђују и други лингвисти: „У времену васпостављања књижевног језика у Срба, дакле у времену инаугурације књижевног (стандардног) језика, а то је друга деценија XIX вијека када почиње и Вукова борба за увођење народног за књижевни језик – код Срба је у употреби искључиво термин *српски књижевни језик*” (КОВАЧЕВИЋ, ШЋЕПАНОВИЋ 2011: 25). Парадоксално, оног момента, Вуковог, када је најјасније шта је српски језик, почиње и период нове парадигме: Гајевог илирског покрета када се: „[...] почиње (се) погдјегдје намјесто термина српски језик употребљавати и термин *српскохрватски језик*” (2011: 25). У дефинисању новог имена/ термина – *српскохрватски језик*, знатан утицај су имали: Ј. Грим, Ј. Добровски, П. Ј. Шафарик, Ј. Копитар, Љ. Гај, В. Јагић и многи други (ОКУКА 2006: 15). По М. Окуки почетак проблема јесте Бечки књижевни договор² (28. 03. 1850): „То је својеврстан књижевно-јеziчко-politiчки акт чије су послједice биле тада несagleдиве, али су се током времена показале dalekosežnim, sudbonosnim” (2006: 11). Не мисле сви тако о Бечком књижевном договору – напротив: „Увријежено је – а погрешно – мишљење да је знаменити Бечки књижевни договор из 1850. године био управо српскохрватски филолошки договор о српскохрватском књижевном језику, *посебно и стога што се у њему ни на једном мeстy језик не именује*”³ (КОВАЧЕВИЋ, ШЋЕПАНОВИЋ 2011: 25). Исти лингвисти, М. Ковачевић и М. Шћепановић, сматрају једну једину синтагму овог договора кључном за даљу судбину српског језика: „Доље потписани знајући да *један народ*”⁴

² О штетности „три договора” (Бечком, Новосадском и Дејтонском) писао је М. Ковачевић (2005: 33).

³ Истицање је наше.

⁴ Истицање је и ауторово и наше.

треба једну књижевност да има [...], састали смо се ових дана, да се разговоримо, како бисмо се, што се за сад више може у књижевности сложили и ујединили” (Књижевни договор 1969: 229 према КОВАЧЕВИЋ, ШЋЕПАНОВИЋ 2011: 26). Вук Караџић је, такође, говорио о *једном народу*, али истичући да је реч о Србима различите вере, но, та чињеница је занемарена у спорном документу те недефинисањем да је *један народ* заправо *српски* народ, дозвољено је *поистравање* са историјом и језиком и народом током ових векова. То терминолошко *уједињење* произвело је *језичко разједињење* (КОВАЧЕВИЋ, ШЋЕПАНОВИЋ 2011: 27). Велики лингвиста Ватрослав Јагић, тзв. „патријарх славистике” (2011: 27) „[...] како би најлакше оправдао хрватско преузимање српског књижевног језика за свој књижевни језик, [...] Србе и Хрвате прогласио (је) једним народом, јер је језик и био основни критеријум националне идентификације”. Званично (пре)именовање језика у српскохрватски/хрватскосрпски, тј. језик Срба, Хрвата и Црногораца, верификовано је Новосадским књижевним договором⁵ 1954. године (ОКУКА 2006: 12). „Тако је у закључцима Новосадског договора готово ‘преписано’ Копитарово рјешење из 1836. године *serbochrovatica sive chrovatoserbica* (КОВАЧЕВИЋ, ШЋЕПАНОВИЋ 2011: 28 према ОКУКА 2006: 16). Како су, из свих договора и дефиниција, изостављени муслимани/Бошњаци, Ото Конштајнер слободно закључује да је језик Мухамеданаца, будући да је писмо латинично, *хрвајски* (ОКУКА 2006: 14), а већ године 1993. године Ото Конштајнер прославља „босански” језик (2006: 14) чиме се још једном потврђује да се језик ствара „у повољном тренутку”. За Хрвате је тада постављен нови циљ: како из термина српскохрватски/хрватскосрпски језик издвојити и утврдити самосталност само „хрватског” језика. Томе се тежило од Новосадског договора до последње деценије XX века, па су се прве нормативне књиге тек утврђеног језика, после споменутог договора, штампале у Хрватској (КОВАЧЕВИЋ, ШЋЕПАНОВИЋ 2011: 29), а коначно остварење циља (и отимање језика) догодило се деведесетих година XX века. *Декларацијом о називу и положају хрвајског књижевног језика* 1967. године истакнут је став да је „[...] неутуђиво право свакога народа да свој језик назива властитим именом, без обзира ради ли се о филолошком феномену који у облику засебне језичне варијанте или чак у цијелости припада и неком другом

⁵ Почетком децембра 2014. године, дакле 60 година касније, у Културном центру у Новом Саду, захваљујући учешћу десетак стручњака, ревидиран је Новосадски договор и истакнут нови српски језички програм. Видећемо какав ће значај имати овај скуп и договор.

народу” (Декларација 1967. према Ковачевић, Шћепановић 2011: 30). Деведесетих година је афирмисан и дефинисан хрватски језик из штокавске основе српског језика.

О дефинисању „босанског” језика током истог периода тешко је говорити јер није постојао такав народ (нити постоји). По Вуку, постојали су Срби мухамеданске вере. Многи од њих нису имали, а ни данас немају јасну националну идентификацију; о томе сведоче бројни примери изјашњавања о пореклу, припадности и слично (нпр. Меша Селимовић, данас Емир Кустурица)⁶. Током настајања српскохрватског/хрватско-српског језика био је изостављен муслимански народ те није било речи о *његовом/њиховом* језику. Тек деведесетих година XX века створен је народ који је стекао *право на свој језик*. „За Хрватима су се повели и муслимани (који су у вријеме грађанског рата себе чак национално преименовали у Бошњаке) издвајајући из српскохрватског језика свој ‘босански језик’, за који устврдише да ‘није настао ни у окриљу српскога ни у окриљу хрватскога језика, није њихова изведеница, већ једна од објективних напоредности” (Исаковић 1992: 6 према Ковачевић, Шћепановић 2011: 31). Питање је шта значе „објективне напоредности”, али суштина је следећа: из српског језика произашао је српскохрватски/хрватско-српски језик из ког су се „(из)родили” хрватски, босански (на крају и црногорски језик). Нема научне аргументације за ово, али термини су усвојени и прихваћени без с(а)вести о последицама.

1. 1. Осврт на друштвено-политичко-језичку ситуацију у БиХ и Републици Српској. У прилог бројним догађајима у вези са преименовањем српског језика и насилним стварањем нових језика на штокавској основи, овај рад има за циљ да покаже како је могуће манипулисати, у оваквој ситуацији, са ученичком популацијом. Број часова посвећених историји српског језика је недовољан те ученици често немају довољно јасне ставове о другим *српским језицима*⁷ управо због различитих начина мани-

⁶ „Под етничком самосвешћу подразумевамо свест једног народа о себи самом и о своје језику. Та свест народа о себи самом може бити исказана прономинално – личном или присвојном заменицом (‘ми’, ‘наши’, ‘своји’) или номинално – етнонимом (*Срби*). На исти начин се исказује припадност језика (‘наш језик’ – *српски језик*). *Срби* као народ и *српски* као живи народни језик спадају у темељне одреднице српског националног бића. Етничко биће може бити објективна категорија (Срби по себи, сви они који говоре српски као матерњи) и субјективна категорија (Срби за себе, они који су свесни тога да су Срби)” (Маројевић 1991: 5).

⁷ Наслов књиге М. Ковачевића.

пулације језиком и народом. Шире посматрано, и у односу на све измене српског језика, језичка ситуација јесте најкомплекснија и најкомпликованија на територији Босне и Херцеговине где се догодио грађански рат 1992–1995. године⁸. Бројни политички договори, закључно са Дејтонским споразумом, прекинули су рат, али по питању језика, Дејтонски споразум јесте још један у низу погрешних договора.

Дејтонски споразум је кудикамо друкчији од бечког и новосадског. Претходни су били књижевнојезички договори. Договори филолога о филолошким, књижевнојезичким питањима. Дејтонски је нефилолошки споразум. То је споразум о прекиду грађанског рата, споразум за мир у Босни и Херцеговини. Он је донесен након мировних преговора о прекиду рата и ентитетској подјели Босне и Херцеговине, што су вођени од 1. до 21. новембра 1995. године у Ваздухопловној бази Рајт Патерсон у Дејтону, држави Охајо у САД. Том приликом усаглашен је Општи оквирни споразум [...] (у ком) у посљедњем XI члану стоји: 'Овај споразум ступа на снагу по потписивању. ПОТПИСАНО у Паризу, на дан 14. 12. 1995, на *босанском, хрватском, енглеском и српском језику*, с тиме што је сваки текст подједнако аутентичан' (Документи Дејтон–Париз 2002: 20) [...] Дејтонски споразум, дакле, српски, хрватски и босански ставља у исти ранг с енглеским, јер је, као ето, потписан на четири различита језика. А заправо је потписан само на два језика: на српском и енглеском (Ковачевић, Шћепановић 2011: 32).

Дејтонски споразум је озваничио постојање нових *српских језика* пред светом. Ниједна књига или граматика са атрибутним „хрватска⁹ и/или босанска”, ниједан Устав БиХ, нису овако јасно дефинисали језике као Дејтонски споразум (споменути споразум нема сличну политичку снагу иако је настао из тог разлога). Чини се да је, скоро 20 година по завршетку рата, важније питање језика него граница и политичког уређења БиХ. Оваква језичка проблематика јесте реалност живота у БиХ и Републици Српској које нико није поштеђен, па ни ученици. Њихови ставови о језику стално се искушавају, тестирају. Подсећање на термин

⁸ Нажалост, много пре споменутог рата, БиХ је доживела Калајеву језичку политику „која је настојала да – преименовањем српског језика у *босански* и наметањем латинице умјесто ћирилице – Србе расрби и од њих направи Бошњаке” (Ковачевић 2005: 28).

⁹ Да је и раније било таквих граматика, наводимо само наслов граматике објављене 1967. године: Приручна граматика хрватског књижевног језика!

српскохрватски језик, свакодневно, намерно или случајно, јер су старији, који се служе тим термином, тако некада научили, један је од начина да се збуне они који тек уче о свом српском језику и чији се језички и национални идентитет дефинише. Такође је збуњујући термин „наш језик”¹⁰ који се, као језички и политички коректан, стално користи, чак и у језику медија. Бројни сајтови, тј. веб-странице, документа, информације, намећу термин БХС или термин „матерњи језик”. У општој конфузији која се често намерно (про)изводи, ученици се и анкетају о познавању језика и, у том контексту, циљ овог рада јесте да покаже како анкета може послужити за језичко манипулисање.

Почетком октобра 2013. године, у најбројнијој и најстаријој гимназији Републике Српске, Гимназији Бања Лука, анкетирани су ученици другог, трећег и четвртог разреда. Анкету, тј. истраживање, спровела је докторанткиња са универзитета у Хајлдербергу¹¹ у циљу завршетка своје докторске дисертације из области социолингвистике. Како је изјавила тзв. докторанткиња¹², истраживање је, по њеним ријечима, обавила у више градова БиХ: Сарајеву, Мостару, Бањој Луци и Травнику (јер је, наводно, из Травника, а дипломирала је на Загребачком свеучилишту на Одсјеку за хрватски језик). Очигледан је разлог избора градова јер се разни „експерименти”, различитог порекла али истог циља, спроводе на релацији Сарајево – Мостар – Бања Лука. Очигледан је и циљ да се анкетира мешовито национално становништво. Тако је и очигледно зашто су у Бањој Луци анкетирани ученици у Католичком средњошколском центру „Св. Иван Мерц” и Гимназији Бања Лука. Циљ је био усмерен према трима доминантним националностима у БиХ: српској, хрватској и бошњачкој.

2. Садржај и циљ анкете/истраживања. Истраживање, које је, као такво, дефинисано у уводу, садржавало је 4 задатка. Међутим, већ у уводу уочавале су се бројне нелогичности (нарочито у компарацији са завршним

¹⁰ „Оваква изузетно сложена ситуација доводи до стихијског обнављања праксе архаичног предетнонимског стадијума, и у Југославији, земљи развијених савремених нација, имамо прилику да чујемо именована типа ‘наш језик’ како у свакодневном разговору (‘Како лијепо говорите на нашем језику!’) тако и у научном језику (часопис под називом *Наш језик*)” (Маројевић 1991: 8).

¹¹ Ruprecht–Karls–Universität Heidelberg – универзитет где је штампана чувена Лескинова граматица.

¹² Нажалост, право име и презиме, као и неки други подаци, остали су непознати за нас.

делом истраживања). Наиме, у уводном обраћању ученицима каже се да „*provodimo istraživanje o interpretaciji i jeziku medijskih poruka na području Bosne i Hercegovine*”, те у даљем тексту стоји да „*cilj jest prikupiti podatke o tome kako obični građani interpretiraju novinski članak*”, а да „*prikupljeni podatci bit će korišteni isključivo u istraživačke svrhe*” и да је „*istraživanje anonimno*”.

Анализа курзивом истакнутих примера доказује да се ученицима намећу облици који им нису познати и/или су мање познати, тј. они који нису део њиховог дискурса (разговорног, најпре), као што су: елидирани облик глагола *јесам* (*јесџ*)¹³, облик футура (*бићћ ће*)¹⁴, облик без извршене гласовне алтернације (*џогаџџици*)¹⁵. У истом уводу аутори/ауторка захваљује се *sudionicima*¹⁶ на *sudjelovanju*.

Посебну пажњу изазвала је *анонимносћ* анкете/истраживања јер, на последњој страници, очекује се (мада не изричито) да ученик напише „*особне*¹⁷” податке: годину и мјесто рођења, спол, школа и разред, *маџе-*

¹³ Глагол *јесџе* има краће, енклитичке облике: сам, си, је [...] (Станојчић 2010: 181), али не и *јесџ* (осим као некакав поетски облик).

¹⁴ Футур у српском језику може се градити као прост „[...] додавањем енклитичких облика помоћног глагола *ћу, ћеш, ће* (...) на окрњени одбацивањем завршног *-и* инфинитив, на пример певат- + *-ћу*, певат- + *-ћеш* – *џеваћу, џеваћеш* (...), при чему је сугласник *џ* из окрњеног инфинитива испао (неутралисао се) јер се већ садржи у артикулацији африкате *ћ*” Станојчић 2010: 185] или сложен гл. облик (ја ћу бити). У ранијим, српскохрватским граматикама, писало се облицима *бићћ ћу* као нпр. у Стевановићевој: „Али се тада облик футура може писати као сложен облик од два још несрасла саставна дела: певат ћу, певат ћеш, певат ћемо [...]” (1991: 352). Клајн каже: „Хрватско одвојено писање (радит ћу, паст ћу) чисто је графичка варијанта, јер је изговор и у том случају радићу, пашћу” (2002: 21).

¹⁵ „Праскави зубни сугласници *д, т* – када се наћу пред африкатама (сливеним сугласницима) *ц, ч, ћ, ћ* и *ц*, чији изговор, како смо видели на примеру у т. 101, садржи и зубне праскаве артикулационе елементе, губе се [...]” (Станојчић 2010: 75).

¹⁶ У РМС постоји одредница „*суделовати* јек. *судјеловати, -лујем* несврш. *деловати, радиџи* заједно с неким, *имаџи* угледа у каквом *џослу*”, те одредница „*судео-ник* јек. *судџоник* м. *онај који суделује, учесџвује у чему с ким друџим, саучесник*” (2007: 1285). Овом последњем и јединственом једнотомном речнику многи су замјерили на недиференцираност српског језичког корпуса у односу на тзв. хрватски, те смо у недоумици шта можемо сматрати „србизмима” а шта „кроатизмима”, мада ће сваки просечни српски говорник направити/уочити разлику, макар употребну (посебно у Србији).

¹⁷ РМС *особни, -а, о 1.* који се односи на одрећену особу, лични; *џосебан, властџиџ, соџствен*: -проблеми, -пртљаг. *2.* који служи за *џревоз људи, џуџнички*: -воз, -аутомобил (2007: 893).

рињи¹⁸ језик, националност, вјероисповијест, податке о родитељима (и то: мјесто рођења мајке/оца и њихову националност). С обзиром на то да је реч о анкетирању ученика, јасно је да су они, по инерцији, механички, попуњавали и ове податке. Поред постављених личних питања, ученике је збунило и употребљено латинично писмо јер нису знали којим писмом да одговоре/пишу. У следећем делу анализираћемо тзв. задатке анкете уз разматрање очекиваних и/или могућих одговора.

Задаћак број 1: Први део задатка односи се на одломак из новинског чланка под именом „На један оглас за посао у БиН пријави се и 400 особа”, објављен 26. 02. 2013; није наведено у којим новинама. По садржају, у чланку је реч о броју незапослених у БиХ, нарочито о проблемима младих, са кратким статистичким информацијама и проблемима на које наилазе они који посао траже. У тексту су уочене следеће именице: *милијун*¹⁹, *тисућа*²⁰, *студени*²¹, *натјечај*²²; заменички облик: *нишко*²³; те придевски облик: *заинтересирани*²⁴. Што се тиче синтаксичког аспекта, реченице нису одступале од уобичајеног српског језичког новинарског дискурса. Иако се у тексту инсистира на ситуацији у БиХ, спомиње се само Широки Бријег и Алма Хаџић у контексту ових проблема.

¹⁸ Ово је, свакако, врло необичан облик јер РМС не бележи други облик сем *мајерњеј*.

¹⁹ РМС садржи одредницу **милијун в. милион** (2007: 709). „У српском дуго романско **о** примљено је као **о**, а у хрватскоме као **у** (*baron-barun, milion-milijun*) (Тошовић, Воџић 2010: 270). У Правопису МС из 1993. овај пример је означен са хс. (хрваткосрпски) (Вуксановић 2000: 120).

²⁰ РМС садржи одредницу **тисућа в. хиљада** (2007: 1320). О овој речи се доста полемисало, чини се из потребе да се обе задрже у српском језику с обзиром на њихово порекло (словенско и грчко).

²¹ РМС садржи одредницу **студени**, нога м. једанаести месец у години, новембар (2007: 1281).

²² У РМС нема ове одреднице. У старијем Речнику српскохрватског књижевног језика (1969 III: 638–639) постоје одреднице **натечај** (екавски облик) и **натјечај** (ијекавски облик)!

²³ Овај заменички облик није био у употреби у српском језику; чак и за *нешко* бележимо само један једини пример у народној епској песми „*Нешко* бјеше Страхињићу Бане”. До сада би ово могла бити друга дистинктивна црта (поред облика фуртура) између језика и *језика* ако бисмо желели да их тако дефинишемо!

²⁴ Јасно је да трпни придев *заинтересиран* добијен од глагола *заинтересирати* (*се*) који је РМС бележи поред глагола *заинтересовати* (*се*) (2007: 393). Необично је што, у истом речнику, постоји *заинтересованост*, али не и *заинтересираност*!

Након текста, у другом делу првог задатка, постављена су три питања у вези са разумевањем текста и теме незапослености уз неопходност коментара (тј. „*da komentiraju*” ученици). Оно што је изазвало ученичку реакцију, па и потребу да се о свему овоме пише, јесте питање на крају овог сегмента: *Kojim je jezikom napisan članak?*

Шта је био очекивани одговор онога који је смислио (и смишљао) ово питање? Који је био циљ? Какво име језика су очекивали, или претпостављали, у различитим градовима и школама у којима је обављена анкета? Какав је смисао овог питања након теме о незапослености и циљу истраживања о „interpretaciji i jeziku medijskih poruka, tj. kako obični građani interpretiraju novinski članak i kakvo mišljenje imaju o ponuđenoj temi”? Питање, овако формулисано, не изискује промишљање, већ имплицира *изјашњавање* о имену језика²⁵.

Загатак број 2: Други задатак је формулисан као „čitanje i ispravljanje pogrešno napisanog u odlomku” о правима деце и насиљу над децом. Реч је о ставовима „Načelnik(a)²⁶ općine Travnik, načelnik(a) službe kriminalističke Policije centra javne bezbjednosti sarajevo²⁷ i psiholog(a)-pedagog(a) centra za Socijalni rad Mostar” те „voditeljice emisije”. Наивно би се могло учинити да је реч о употреби великог слова у датом одломку јер то очигледно варира и некоректно је употребљено, међутим, на фонетско-морфолошко-лексичком нивоу овај задатак је много озбиљнији. У истом тексту појављују се парови: *ојћина–ојшћина*²⁸, *шушјели (су)–ћуша–ли–ћушање*, глаголски облик *шолерирашћи*²⁹ наспрам глаголског облика

²⁵ Пре постављених питања, *судионици* су замољени да „укратко препричају и кажу своје мишљење о понуђеној теми”, а на крају треба да се изјасне којим језиком говоре/пишу!

²⁶ Написано великим словом у одломку.

²⁷ Мало слово у оригиналном тексту.

²⁸ Колика су лексичко-лексиколошка лутања бесмислена, доказује и следећи став Д. Брозовића о потреби одбране бошњачког језика од хрватског (не само српског): „[...] A ne da se zavaravaju kako srpski jezik nema više šanse da bude opasnim takmacem, pa da je glavna opasnost s hrvatske strane te da se prvenstveno od hrvatskog jezika treba braniti, makar neki birokrati i postupali u praksi tako kao da je hrvatski jezik općina, a bošnjački opština” (Тошовић, Воџић 2010: 124). РМС садржи одредницу **општина**, али и **опћин**- в. **општин**- (2007: 883).

²⁹ „Vidljiva razlika između srpskog i hrvatskog jezika jeste u preuzimanju (odnosno nepreuzimanju) latinskoga **ir**. Hrvatski jezik ga je dosljedno naslijedio, a srpski jezik je preuzeo grčko **is** ili **ir** nadomjestio slovenskim **ova** (hrvatski: eksperimentirati, diskuti-

информисала (спрам очекиваног: *информирала*). Колико год се чинило да је реч о употреби великог слова, јер неке реченице нпр. не почињу великим словом, а властите именице јесу написане малим (нпр. Сарајево), то је скоро увредљива провера ученичког знања, па и елементарне писмености других циљних група. Друге грешке, скоро неприметне, ученичком оку често занемарљиве и углавном мање познате јер је реч о лексичким разликама, јесу много опасније и лукавије уметнуте.

Нејасно је шта се очекивало у овом задатку: исправка великог/малог слова или посрбити (посрбовати) или кроатизовати/кроатизирати текст.

Задатак број 3: У задатку број три тражено је да се изабере „израз” који испитаник употребљава. У 22 примера била су понуђена по два одговора (од тога 4 реченице, 13 именица, 2 придева и 3 презентска облика), а у 3 примера нуђена су по три одговора уз могућност вишеструког избора (у питању су именице).

У прва два примера не налазимо битан проблем; разлика између: „Молим Вас испуните ову анкету/Молим Вас да испуните ову анкету” или „Да ли бисте испунили моју анкету/Бисте ли испунили моју анкету”, занемарљива је, и несигнификантна за било какву национално-језичку разлику. Следеће две реченице нуде избор између футура недопустивог у српском језику: *исцјунић ћу/зватић ћу* наспрам других облика: *исцјунићу/зватићу*. Што се тиче именица, издвајају се парови које је, такође, тешко јасно разликовати (у оном смислу у ком се очигледно очекивало у анкети): документ/докуменат³⁰, терориста/терорист³¹, поштовање/поштиванање³², тр-

rati; srpski: eksperimentisati, diskutovati itd.). No srpski standard u tome nije unificiran. Postoji veliki broj glagola na –irati (ili kao dubleti ili samo u tom obliku) [...]” (Тошовић, Воџић 2010: 270).

³⁰ „Srpski priručnici navode dublete tipa *afekt/afekat, dijalekt/dijalekat, subjekt/subjekat* itd., a hrvatski bez nepostojanog *a (afekt, dijalekt, subjekt, dokument)*” (Тошовић, Воџић 2010: 271).

³¹ Д. Брозовић каже да је „сувишно opterećenje u hrvatskom” „srpskih gramatičkih (tvorbenih, morfoloških) osobina koje imaju funkcionalno i značenjski identične parnjake u tradicijski hrvatskim oblicima, primjerice sufiksi *-ista, -ta* (kao atleta, diplomata) prema hrvatskima *-ist, -t* (dakle atlet, diplomat) (Тошовић, Воџић 2010: 122).

³² У РМС постоји одредница **ПОШТОВАЊЕ**, али и **ПОШТИВАТИ (се)** [sic!] (2007: 993).

жница/пијаца³³, саобраћај/промет³⁴, ступањ/степен³⁵, читатељка/читатељница, слушалац/слушатељ³⁶. Језички осетљивији ученици могли су реаговати на понуђене парове: сарадња/сурадња, општина/опћина, ногомет/фудбал, тајница/секретарица³⁷, штампа/тисак. Највећу разлику чине: седмица/шједан/хефта и кафа/кахва/кава³⁸, те, чини се, намерно уметнута комбинација рачунар/рачунало/комјјуџер (пар рачунар/комјјуџер у српском језичком корпусу јесу синоними³⁹). Претпостављамо да, заокруживањем облика који препознају „као свој”, ученици идентификују и којим језиком говоре (јер је тражено да се „препознају облици који (ви⁴⁰) користите”).

Загатак број 4: У последњем задатку тражени су одговори на четири питања са планираним простором за дуже одговоре и/или објашњења. Питања су била следећа: а) Шта је то стандардни језик? б) Јесте ли задовољни знањем које имате о свом *мајтерињем* језику? в) Ако нисте задовољни знањем свог *мајтерињеј* језика, зашто мислите да је тако и како бисте знање свог језика могли поправити? Ако сте задовољни знањем

³³ Примера ради, градска пијаца у Бањој Луци јесте **тржница** (Тржница Бања Лука).

³⁴ За Д. Брозовића је ово једна од разлика између српског и хрватског језика као и **цеста** (ОКУКА 2006: 389).

³⁵ *Сшупањ* је бохемизам у употреби више у хрватском језику него у српском (Тошовић, Воџић 2010: 150); просечном српском говорнику ова реч неће „парати уши” мада ће ретко ко питати у Србији нпр. Колико је ступњева вани?

³⁶ „Na tvorbenom planu hrvatskom identitet je orijentiran na sufiks **-telj**, a srpski na **-lac** (*slušaatelj-slušalac*)” (Тошовић, Воџић 2010: 97). Stjepan Babić smatra da „potiskivanjem sufiksa **-lac** [...] dobili bi pravu kategorijalnu razliku prema srpskome” (Тошовић, Воџић 2010: 122).

³⁷ И Александар Белић је разматрао бројне парове као дистинктивне између хрватског и српског стандарда нпр. секретар–тајник, опћи–општи, језични–језички (Тошовић, Воџић 2010: 139).

³⁸ „Hrvatski standard propisuje *kava, kavana, kavaničica* (Анић/Силић 2001: 411), *kafedžija, kafedžijski, kafić* [...] i ne spominje *kahva* [...]. Bosanski/bošnjački standard daje sljedeća gješenja: *kahva, kahva/kavana, kahvaji* (Halilović 1996: 285-285). 'Oblici sa suglasnikom f dobijenim uproščavanjem grupe **hv** dijalekatskog su karaktera, javljaju se u bosanskome razgovornom jeziku, tj. nisu karakteristični za bosanski jezik' (Jahić/Halilović/Palić 2000: 111)” (према: Тошовић, Воџић 2010: 97).

³⁹ Потврђено у РМС 2007: 558 за одредницу компјутер и 2007: 1143 за одредницу рачунар.

⁴⁰ Овде се мисли се на ученике.

свог *материјел* језика, *што* мислите, које су вам околности помогле у учењу? д) Што мислите о *језичној* ситуацији у Босни и Херцеговини?

Површном проценом питања, јасно да их има више од четири и да су захтевна у смислу доброг промишљања шта и како одговорити на њих. Некоме ко се професионално језиком бави, сигурно не би било тешко да одговори на ова питања, међутим, ученицима је требало времена. Што се тиче одговора на прво питање, дефиниција стандардног језика је, просто речено, иста у свим језицима. Како се дефиниција уклапа у идеју овог истраживања, није баш јасно, јер, ако неко банализује питање употребе великог слова, а затим очекује дефиницију из области лингвистике, не знамо шта и кога пре/потцењује. На исти начин можемо да посматрамо питања под б. и в. Колико, како и чиме, тј. којим параметрима би требало неко, у овом случају ученици, да процени сопствено знање о језику? Оно што се њима наметало као одговор јесте провера знања које су им пренели њихови предавачи језика, а у таквим ситуацијама они увек реагују заштитнички према свом предавачу (чак и ако објективно нису задовољни њим), па ће одговорити да су задовољни знањем. И, на крају, питање које нема никакве везе са претходним питањима како год она била схваћена: шта би се могло мислити о језичкој ситуацији у Босни и Херцеговини? После бројних историјских и правних преседана, у Босни и Херцеговини направљен је језички преседан. Језик који се другачије зове, никао је из истог корена – штокавског, вуков(ск)ог – сви се разумеју, али се нико не разуме што је већ за филозофију апсурда, а не за лингвистику.

Иако је школа тражила да се доставе резултати истраживања, никада нису достављени, а верујемо и да су злоупотребљени. Признајемо да би било занимљиво знати одговор на ово последње питање о језичкој ситуацији у БиХ, и то кроз анализу резултата *свих* школа које су анкетиране.

3. Запажања и закључци. а) Без обзира на литературу, немогуће је дефинисати садашњу језичку ситуацију на овим просторима. Постоје различито именовани српски језици, и то је тако. Њихови аргументи, осим лексичке, не могу имати реалну основу осим да је, којим случајем и исправнијом логиком, хрватски настао из чакавског, бошњачки задржао алхамијато варијанту (а црногорски измишљен као есперанто).

б) Обављена анкета или истраживање доказују да се на разним славистичким катедрама широм света, докторира на опсени различитости јези-

ка на овим просторима, а не на научним чињеницама. Жалосно је, што се у такве сврхе, инструментализују ученици било које школе и града.

в) Уз све покушаје да се наметне „огромна” разлика међу језицима кроз питања и задатке овог истраживања, нису пронађени довољно јаки аргументи за јасно раздвајање српског од било ког другог језичког корпуса. Ученици су могли, по својој вољи и језичком осећању, бирати облике којима се они служе, међутим, како је реч о Босни и Херцеговини, чини се да је интенција јасног раздвајања језика унапред пропала. Бољи зналци би се могли слободно рећи да је све понуђено – заправо српско – ако бисмо судили по одредницама у РМС (захваљујући анализи лексике можемо да закључимо да (скоро) све спорне лексеме постоје у речницима српског језика).

г) С обзиром на то да у раду није постављано питање лексичке разлике српског и тзв. босанског/бошњачког језика, одговоре ћемо дати апсурдним псеудолингвистичким ставовима Наиле Ваљевић:

[...] Nakon 1992. godine primjetna je ekspanzija tzv. kroatizama, naročito u njegovom pisanom obliku, iako su tzv. srbizmi ranije kod istih korisnika jezika bili dominantniji. Takva upotrebna permutacija u bosanskom jeziku odraz je psihičkog doživljavanja jezika. Ona označava svjesno distanciranje od srpskoga jezika, u oblicima gdje postoji mogućnost izbora, jer su govornici toga jezika među Bošnjacima počinili genocid koji govornici ne žele zaboraviti. Ali to nije jedini razlog prohrvatske orijentacije razvoja bosanskog jezika. On je uz to i produžetak tradicionalne dobrosusjedske bošnjačko-hrvatske kulturne saradnje i bliskosti, ali i podsvjesna okrenutost Bošnjaka ka Evropi u koju žele ući i na ovaj način (Valjevac 2005: 66 према Тошковић, Вошин 2010: 332).

Колико је нејасна и несигурна та језичко-национално-културно-европска опредељеност Бошњака за језик, показује, у истом тексту, њихова **сарадња** (а не сурадња!) и **Европа** (а не Еуропа!).

д) На крају да закључимо: ово је поучан пример за професоре српског језика и књижевности о томе колико морају бити обазриви у свакодневном раду са ученицима, па и, слободно можемо рећи – у свакодневној комуникацији. Оно што је увек најопасније, па и овде, јесте идеја да се ученицима манипулише, да се створи језичка несигурност, па и усаде нова убеђења, и то нпр. под темом „слободног избора и размишљања о теми језика (и) медија”. Опасно је што се такве идеје „провуку” и поред оних који би требало да препознају и зауставе такве покушаје те тако за-

штите ученике од језичких хрватско-бошњачких језичких незналаца који, свакодневно, покушавају да оспоре идентитет српског језика и народа.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

ВУКСАНОВИЋ 2000: Јован Вуксановић. *Прилози из лингвистике и наслове српског језика*. Београд: Клуб НТ.

ИВИЋ 1971: Павле Ивић. *Српски народ и његов језик*. Београд: Српска књижевна задруга.

КЛАЈН 2002: Иван Клајн. *Речник језичких неодоумица*. Београд: Чигоја штампа.

КОВАЧЕВИЋ 2005: Милош Ковачевић. *Прошви неистина о српском језику*. Источно Сарајево: Српско просвјетно и културно друштво „Просвјета”, Просвјетно књижевно коло 6, књ. 16.

КОВАЧЕВИЋ, ШЋЕПАНОВИЋ 2011: Милош Ковачевић и Михаило Шћепановић. *Српски језик у врлоу политици*. Никшић: Издавачки центар Матице српске Друштва чланова у Црној Гори.

КОСТИЋ 1999: Лазо М. Костић. *Краћа српског језика*. Нови Сад: Добрица књига.

МАРОЈЕВИЋ 1991: Радмило Маројевић. *Ђирилица на раскршћу векова*. Горњи Милановац: Дечје новине.

МИЛОСАВЉЕВИЋ 1997: Петар Милосављевић. *Срби и њихов језик (христологија)*. Приштина: Народна и универзитетска библиотека.

РМС 2007: *Речник српског језика*. Нови Сад: Матица српска.

РМС 1969: *Речник српскохрватског књижевног језика*, том III. Нови Сад: Матица српска.

СТАНОЈЧИЋ 2010: Живојин Станојчић. *Грамматика српског књижевног језика*, Београд: Креативни центар.

СТЕВАНОВИЋ 1991: Михаило Стевановић. *Савремени српскохрватски језик I*. Београд: Научна књига.

TOŠOVIĆ, VONIH 2010: Branko Tošović i Arni Vonih, *Srpski pogledi na odnose između srpskog, hrvatskog i bošnjačkog jezika* 1/1, 1/2, 1/3, Beograd–Graz: Beogradska knjiga/Institut für Slawistik der Karl – Franzens – Universität Graz.

ОКУКА 2006: Miloš Okuka. *Srpski na kriznom putu (Povjesnica, ideologija, jezička zbilja)*. Istočno Sarajevo: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Sandrijela Kasagić

Survey as a Manipulative Linguistic Tool

Summary

This paper deals with the position of the Serbian language from two aspects: diachronic and synchronic. The first part contains a brief retrospect of events related to the naming and status of the Serbian language from the nineteenth to the twentieth century, taking into account views of some of the linguistic experts from Vuk Karadžić onwards. It, then, emphasises the problem of the status of the Serbian language in Bosnia and Herzegovina and the Republic of Srpska. The central part of the paper is an analysis of the survey conducted among students of the Grammar School in Banja Luka, whose main goal has been to actualise some linguistic issues and influence students' attitudes towards their national and linguistic identity. The aim of this paper is to determine ways and goals of the actualisation of the previously mentioned problems through the analysis of the questions and linguistic dilemmas found in the questionnaire.

Key words: Vuk Karadžić, linguists, language Serbian/Serbian languages, conventions, language name, survey, Serbian language corpus.

